

SMS 'Hume' als u voor empirisme bent

'Waar ben ik? Wat ben ik? Wat heeft mijn bestaan veroorzaakt?' Deze elementaire vragen stelt David Hume zich in zijn *Treatise of human nature* (1739-1740), zonder ze meteen te kunnen beantwoorden. Hume geldt niet voort niets als de meester van de verlichte scepsis. Hij gaat uit van alléén de ervaring: in laatste instantie moet alle ware kennis te herleiden zijn tot zintuiglijke waarneming. Causaliteit, substantie, het ik – filosofen praten over zulke begrippen alsof ze echt bestaan, maar zijn we ze ooit tegengekomen? Nee, zegt Hume, op basis van een consequent doorgevoerd empirisme, dat de status van de rede een flink eind omlaag schroeft. Alle zekerheid lost op in het zuurbad van zijn scherpzinnige kritiek, de twijfel blijft over.

Op zeker moment wordt Hume er zelf bijna wanhopig van; hij waant hij zich 'omgeven door totale duisternis en beroofd van het gebruik van alle ledematen en geestesgaven'. Maar waar de rede het laat afweten, biedt de natuur uitkomst. Hoe? 'Door de wolken te verdrijven en mij te genezen van deze filosofische melancholie en dit delirium. (...) Ik tafel, speel een partijtje triktrak, voer een gesprek of vermaak mij met mijn vrienden, en als ik drie of vier uur later terugkeer naar mijn overpeinzingen, zien deze er zo koud, geforceerd en belachelijk uit dat ik me er niet toe kan brengen me er nog verder mee bezig te houden'.

Dat laatste is niet helemaal waar, want Hume heeft na zijn *Treatise* (waarvan vorig jaar bij Boom de integrale Nederlandse vertaling verscheen) nog heel wat af gedacht en geschreven. Filosoferen zat nu eenmaal in de aard van het beestje. Zijn kritiek was niet bedoeld om zichzelf en de mensheid in het ongeluk te storten, maar om een eind te maken aan de pretenties van een metafysica die met enkel de rede de meest fantastische zaken (van de onsterfelijkheid van de ziel tot het bestaan van god) meende te kunnen bewijzen.

Het vertrouwen in de natuur had zo'n bewijs helemaal niet nodig, vond Hume. We weten inderdaad nooit met absolute zekerheid of de buitenwereld echt bestaat of dat morgen de zon op gaat, maar we zouden wel gek zijn als we het niet geloofden. Dus niet een verlamdende, totale scepsis neemt bij hem de plaats in van de rationele zekerheid, maar geloof of overtuiging (*belief*), gebaseerd op herhaling en gewoonte.

Hume's houding zal niet snel verleiden tot politiek of sociaal extremisme. Daarvoor kun je beter aankloppen bij de rationalisten met hun abstracte waarheden die zij ook voor waar houden als ze nog geen empirische werkelijkheid zijn. Hume is minder roekeloos. In de mensenwereld heten de equivalenten van de 'natuur' immers traditie en geschiedenis, en daar moest je volgens hem niet te ruw mee omspringen. In politiek opzicht was hij eerder gematigd om niet te zeggen conservatief, hij had er bij voorbeeld geen moeite mee om ongelijkheid tussen mensen (negers en vrouwen) of beproefde gezagsverhoudingen te accepteren.

Voor Jonathan Israel (in *Enlightenment contested*) is dit een reden om niet Hume tot kopstuk van de 'radicale Verlichting' te maken, maar Spinoza. Terecht? Voor Spinoza pleit, aldus Israel, dat hij in de 17^e eeuw al voor democratie was, voor gelijkheid, voor mensenrechten en voor de scheiding van kerk en staat.

Spinoza kwam tot zijn moderne politieke opvattingen op grond van zijn rationalisme. Niet dat de mens bij hem enkel uit rationaliteit bestond, integendeel, de mens werd juist geleid door zijn hartstochten - net als bij Hume, die de rede zelfs 'de slaaf van de hartstochten' noemt. Maar wijsheid was voor Spinoza: de rede zelf tot hartstocht maken, en dan behoorde een zeker en ontwijfelbaar inzicht in het wezen der dingen tot de mogelijkheden. Bij Hume daarentegen kwam wijsheid vóór alles neer op een inzicht in de beperkingen van de rede en in de onontkoombaarheid van wat hij 'geloof' noemde.

Tegenwoordig zou dat, op basis van Hume's empirisme, ook een geloof kunnen zijn in democratie, gelijkheid, mensenrechten en de scheiding van kerk en staat. Niet omdat deze zaken ontwijfelbaar waar zijn, maar omdat ze inmiddels worden geschraagd door een respectabele traditie en zich dus empirisch hebben bewezen. Hun status is eerder die van nuttige ficties dan van rationele oftewel universele waarheden. Maar daarmee zou Spinoza als rechtgeaarde rationalist geen genoegen hebben genomen. Ook Israel tekent protest aan, zoals onder meer blijkt uit zijn verzet - met een beroep op de superioriteit van de verlichte rede - tegen ieder 'postmodern' relativisme.

Aan welke zijde vinden we nu de grootste radicaliteit? Bij Spinoza die de moderne politieke en ideologische opvattingen ondersteunt, zij het met een dubieus soort rationalisme - of bij Hume, die politieke ideeën en praktijken verdedigt welke niet meer in tel zijn, maar wiens empiristische kritiek op het rationalisme zich niet goed laat weerleggen?

Het sms'en kan beginnen.

Mijn stem gaat naar David Hume, hoeveel bewondering ik óók voor Spinoza heb. Radicaal komt namelijk van het Latijnse 'radix', wat wortel betekent. Een 'radicale Verlichting' zou dus licht moeten werpen niet alleen op de waarheid, maar ook op de wortel ervan, met andere woorden: op dat wat die waarheid mogelijk maakt. In het geval van de Verlichting is dat de rede, waarvan Hume de meest radicale zelfkritiek belichaamt.

Met de gevolgen van zijn denken probeert de filosofie - soms even wanhopig als hij zelf in zijn *Treatise* - nu al meer dan twee en een halve eeuw in het reine te komen.

(NRC Handelsblad, 18-1-2008)